

ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДОБА.

1. **БОРОТЬБА ЗА ГАЛИЧИНУ.** Після смерті Юрія II Болеслава Тройденевича почалась боротьба за Галичину та Волинь, які в міжчасі були без господаря. Волинь зайняв родич Юрія II Дмитро Любарт, князь Литовський. При спробі зайняти Галичину Любартові інтереси зіткнулись з інте-ресами польського короля Казимира III та угорського короля Людовіка. Всі три сторони почали боротьбу за галицькі землі, а тим часом галицькі бояри з допомогою татар вирішили дати відсіч суперникам: вони створили нову форму держави - боярську олігархію під проводом воєводи Дмитра Детька, яку змушені були визнавати Угорщина і Польща до смерті останнього. У 1349 р. Казимир III всетаки захоплює Львів, чим викликав заздрість в угорців і литовців, які почали своїми набігами руйнувати і грабувати Галичину. Казимир змушений був укласти договори з Угорщиною (1350 р.) і Литвою (1362 р.). У 1370 р. помирає Казимир і до влади в Польщі приходять Людовік. Він призначає в Галичину намісника - Володислава Опольського, знімченого поляка, котрий зібрав коло себе таких же як сам чужоземних пройдисвітів і викачував з народу все, що міг. 1378 року Людовік забирає Володислава з намісництва і віддає Галичину угорським воєводам, що суттєво справи не міняло.

2. **ЛИТВА.** Ще в 30-х роках XIII ст. більша частина литовських племен із Південно-Східної Прибалтики об'єдналася в одну державу на чолі з ватажком Міндовгом. Племена вели війни з Галицько-Волинською державою і німецькими рицарями Лівонського ордену. За правління Міндовга ці війни вщухли, та по його смерті відновились. Одним із наступників Міндовга був розумний князь Гедимін, він зміцнив відносини з руською державою шлюбами синів, а з Польщею - шлюбом дочки з польським королем. Гедимін не забороняв різновірні шлюби чи охрещуватись. Литву ще за життя свого поділив між братом і синами (їх було у нього сім). Через деякий час по смерті Гедиміна великокняжий престол посів Ольгерд (1345-1377), який був прихильний до в'ого українського. З часом Ольгерд підгорнув під себе землі Смоленську, Сіверську, Чернігівську, Переяславську, Київську, Подільську, Волинську. Обороняючи ці землі він розбив татар, часто воював з московськими князями. За його правління вперше було видано "Литовський статут". По смерті Ольгерда залишилися з правом спадкової влади його дванадцять синів і брат Кейстут. Великим князем Литовським став один із синів Ольгерда -- Ягайло. Щирі спроби Кейстута і його сина Вітовта допомогти у правлінні державою порадами викликали лють у Ягайла. Він наказав вбити свого дядька, його жінку і така ж доля чекала Вітовта, який з допомогою німців відібрав у Ягайла батьківські землі.

3. **ПОЛЬЩА.** По смерті Людовіка Угорського (1382 р.)польською королевою стає його дочка Ядвіга, яка відібрала в угорців і приєднала до Польщі у 1387 році Галичину. 1385 року було укладено Кревську унію Литви з Польщею, за якою мало відбутися об'єднання двох держав шляхом од-руження литовського короля Ягайла та Ядвіги. Ягайло обіцяв прийняти католицьку віру і поширити її на всю Литву. По одруженні 1386 року Ягайло став королем Польщі і Литви Владиславом Ягеллом, поклавши початок династії Ягеллонів.

Тому Вітовт був змушений визнати верховенство Ягайла і був проголошений правителем Литви без князівського титулу. Великим князем Литовським Вітовт став у 1392 р., коли йому була підвладна уся Литва і Русь, крім Галичини. На його рахунку і одна з доблесних перемог

- над рицарями Тевтонського ордену. Та з часом Вітовт відновив хороші стосунки з імператором Німеччини Сигізмундом, який послав Вітовтові корону, щоб той відірвав від Польщі Литву. Та поляки перехопили корону і не допустили коронування. Погано переживши цю подію, Вітовт згодом помер. По його смерті влада в Литві належала Ягайлові. Литовські князі обрали собі Великим князем Литовським шанованого серед людей молодшого брата Ягайла Свидригайла, який був прихильний до грецької віри, був жонатий на православній князівні і оточив себе вихідцями з українських і польських народних верств. Це не подобалось полякам і вони, підкупивши українських бояр, поставили за Великого князя Литовського Жигмонта Кейстutowича, щирого католика, який присягнув на вірність польській короні. Внаслідок цього у 1432 р. Велике князівство Литовське розколося на два ворожих табори, серед яких більшість українського населення підтримало Свидригайла. В результаті цього конфлікту під Польщу потрапило ще й Поділля. У 1440 р. частина бояр, що не були задоволені Жигмонтом, вбили його і запросили на правління Свидригайла. Та останній не встиг доїхати до місця утвердження його Великим князем, бо в цей час помер Ягайло і польські бояри проголосили королем Польщі його старшого сина Володислава III, а Великим князем Литовським - молодшого сина Казимира. У 1444 р. Володислав був вбитий у війні з турками і королем Польщі став Казимир IV, а Великим князем Литовським - син Жигмонта Михайло, який провадив прокатолицьку політику.

У 1492 р. помирає Казимир: королем Польщі стає його старший син Ян-Альбрехт, а князем Литовсько-Руським - молодший син Олександр. В Олександра порадником був Михайло Глинський. Українці знову почали мати такий вплив і силу при дворі, як це було ще за Ольгерда. Перед смертю Олександра Глинський розбив татар і, почувавши себе в силі, задумав відірвати Україну та Литву від Польщі, а самому стати Великим князем українським. Спроба ця не вдалася, Глинський змушений був тікати до московського царя Василя III, де згодом своїми самостійницькими щодо України настроями теж попав в немилість і був кинутий до в'язниці

Юрій II Тройденевич
(Галицько-Волинське князівство)

ВОЛИНЬ	ГАЛИЧИНА
Дмитро Дедько	Дмитро Любарт (лит.)
Казимир III (поль.)	Ольгерд (лит.)
Людовік (угор.)	Кейстут (лит.)
Ядвіга (поль.)	Ягайло (поль., лит.)
Ягайло (лит., поль.)	Вітовт (лит.)
Володислав III (поль.)	Свидригайло (лит.)
Казимир IV (поль.)	Казимир (поль.)
Ян-Альбрехт (поль.)	Олександр (рус., лит.)

4. ПІДНЕСЕННЯ МОСКВИ. За часу феодальної роздробленості і нападів монголо-татар на Київську державу і Галицько-Волинське князівство, розвинулось і піднялося Московське князівство. Князі московські всіляко догоджали ханам Золотої Орди, за підтримкою яких одне по одному підкорювали руські князівства: 1474 р. - Ростовське, 1478 р. - Новгородське, 1485 р. - Тверське. Зміцнівши, Москва скинула іго бувших союзників. Щоб виправдати загарбання чужих територій, постала доктрина "третього Риму", яким ніби-то має стати Москва - вічною, священною імперією. Починаючи з князя Івана III, царі московські титулували себе "государ всієї Русі" і провадили політику приєднання всіх земель Київської держави до Москви. Територія майбутньої імперії невпинно розширювалась в сторону литовських володінь, що дуже непокоїло литовських князів. Час від часу, невдоволені політикою Польщі і Литви, українські магнати вдавалися до контактів із Московією. На початок XVI ст. стало очевидним, що Велике князівство Литовське близьке до занепаду. Напади татар у 1549 і 1552 рр. послабили його ще дужче і Москва, скориставшись з цього, захопила Чернігів і Стародуб. Налякана Литва запросила допомоги у Польщі, яка вимагала за її надання певної плати. Платою стала укладена в 1569 р. Люблінська унія, за якою було проголошено об'єднання Польщі та Литви і утворення єдиної держави, українську частину якої назвали Річ Посполита. Велике князівство Литовське зберігало деяку автономію в управлінні, але всі українські землі відійшли до польської корони.

СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ. Займанщина Литви становила половину Київської держави. Експансія проходила майже без боротьби: ще до цього литовські князі не раз виступали проти татар, що нападали на слабкі в період смути руські землі, тому населення часто піддавалось без будь-якого опору. Литовські князі були майже всі православної віри, здебільшого одружені на руських князівнах, вони легко і швидко звикали до місцевої мови, традицій, звичаїв. Проте в руках великого князя була сконцентрована необмежена влада, де менші князі лише виконували його волю. Землеволодіння було тісно зв'язане з військовою службою, завдяки чому великий князь вільно розпоряджався військовою силою і матеріальними засобами держави. Різні землі мали своє самоуправління, але воно обмежувалось господарськими і судовими справами, опікою над церквою, дрібними місцевими питаннями. У 1529 р. було видано "Литовський статут" -- кодекс Великого князівства Литовського, який спирався на законодавчу традицію Київської держави і зберіг характер збірника місцевих законів. Статут мав кілька видань, що склались з кількох десятків розділів, які ділились на статті. Він містив численні права і привілеї, даровані різним соціальним станам, домовленості, що виникли в результаті різних уній чи зміни Великого князя Литовського. Врядування, адміністративні та судові документи велися руською мовою, яка була офіційною, і литовці швидко переймали віру, культуру, традиції місцевого населення, кажучи: "ми старини не рушимо, а нового не вводимо". Щоправда, дещо все-таки Ольгерд змінив: усунув українських князів і передав владу своїм намісникам. Забезпечуючи єдність держави, великі литовські князі намагались знищити в Україні стремління до самостійного державного життя. Литовська держава не була державою українською, хоча місцеві князі і пани мали широке право участі в центральних державних установах і урядах, посідали високі посадові місця, мали право утримувати свої військові дружини. Великий князь Литовський користувався місцевими титулами (князь київський, чернігівський та ін.). Саме тому Литовську державу називають ще Литовсько-Руською, або Великим князівством Литовським, Руським і Жемайтійським (Жемайтія - західна частина Литви, яка має свої особливості та найпізніше увійшла до складу держави).

Після Вітовта великі князі були одночасно польськими королями, тому вони підпали під вплив Польщі: творець унії Ягайло і його наступники щоразу домагалися нових поступок від Литви. Українців при дворі великого князя ставало все менше, а вплив їх все слабший. Якщо за Ольгерда і Вітовта українська культура розвивалась, а мова і релігія були офіційними в Литовській державі, то, починаючи з Ягайла, насаджуються польські впливи.

Соціальні відносини в XV-XVI ст. розвивалися в напрямі творення тісно замкнених суспільних класів. В попередніх століттях різні суспільні верстви не були гостро відокремлені одна від одної і був можливий перехід від одної верстви до другої. Але розвиток економічних відносин, вплив польського устрою спричинили творення замкнутих у собі класів.

На чолі соціальної ієрархії стояла верства князів і панів. До неї належали члени литовської династії, нащадки давніх українських династій, визначні боярські роди. Сюди належали князі Острозькі, Сангушки, Чорторійські, Збараські, Вишневецькі, Заславські, Ружинські та інші, а також бояри Хребтовичі, Семашки, Чапличі і багато інших. Основою сили цієї верстви була земельна власність. Вони мали свої власні родові герби і воєнні коругви, тримали у своїх руках усі вищі становища, входили до складу великокняжої ради, підлягали судові великого князя.

Другу групу складали бояри, які під польським впливом перетворились у шляхту. Шляхетський стан у Польщі від половини XV ст. мав провідне становище в державі, взяв у свої руки законодавство і все більше обмежував владу короля. Українська шляхта формально мала права такі ж як і польська, але насправді часто відчувала утиски, упереджене ставлення, релігійні переслідування.

Селянство до половини XVII ст. ще не було однорідною верствою, а складалось з різних груп, з різними обов'язками, які лише з часом зіллються в одну селянську верству. Становище селян залежало від устрою сіл, які за правом були руські, німецькі, волоські і шляхетські (польські). В селах руського права існували залишки давнього громадського ладу, що походив від князівської епохи. Кілька дворичів творило громаду, яка обирала собі старшого (тивуна, отамана). Громада мала спільні ліси, пасовиська, сіножаті, озера; вона вела адміністрацію і суд на своїй території, платила разом данини, утримувала церкву і священника. Кільканадцять громад складали волость, зібрання якої називалось вічем. У селах волоського права (Закарпаття, Галичина, Холмщина) теж збереглися залишки давнього устрою. Осадчий, що закладав село називався князем і його влада була спадковою. Він вів суд і управу, але з участю громади. Група сіл творила так звану країну, під проводом крайника. Двічі на рік (восени і навесні) крайники, князі і всі господарі збирались на зібрання, де вирішували справи всієї околиці. В селах німецького права селяни діставали індивідуальні наділи, лани, не виконували робіт, а тільки платили чинші і мали самоуправу під проводом вйта або солтиса.

По Люблінській унії українські землі поділили на шість воєводств. XIV -- XVI ст. були золотим віком для селян, періодом добробуту. Феодал виробляв продукти для задоволення своїх потреб, а служба у війську і брак ринків відбивали у феодалів бажання займатися комерцією, а тому вони роздавали землю селянам. Знать не втручалася у селянські справи. Із вдосконаленням знарядь праці і колонізацією нових земель оброки залишалися незмінними і

селянинові прибутки зростали. Містам надавалась певна авто-номія в управлінні, що сприяло їх розвитку і зростанню.

В міру того як зростала влада шляхти поширювалось і шляхетське пра-во, або польське. Пани викупували посади солтисів та війтів і скасовува-ли самоуправу. Вони ж встановлювали нові види податків і відробітків для селян.

Протягом XVI ст. пошавилась господарська діяльність. У другій половині століття в зв'язку з напливом золота і срібла з Нового Світу сталося небачене підвищення цін на хліб та м'ясо, що сприяло попиту на виробництво саме цих товарів. Щоб виробляти продовольство ефективніше і у біль-шій кількості, феодали стали перетворювати свої володіння на комерційно орієнтовані господарства - фільварки, для чого селянські наділи були поставлені під суворий контроль і включені до феодальних маєтків, відробіткові роботи збільшені. Згодом селяни розглядалися польськими панами як дешева робоча сила. До Литовського статуту 1557 р. прийнято "Устав на волоки", який збільшив відробіткову ренту до 3-4 днів на тиждень, не визнавав права селян на землю. Феодали позбавили селян традиційних форм самоуправління, самі судили селян, брали гроші за дозвіл на шлюб, змушували селянина користуватись панськими шинками і млинами. Селяни почали покидати своїх панів, та згодом і цього права їх було позбавлено: спершу дозволено було йти, заплативши і знайшовши собі заміну, лише в певну пору року, потім - лише в один день на рік, а згодом і зовсім заборонено. Позбавлений особистих прав селянин став кріпаком. Таким чином, коли у Західній Європі кріпацтво відмирало, то на Україні воно лише зароджувалося. Міра закріпачення селян була неоднаковою. Отримуючи за службу великі незаселені землі, польські магнати, щоб привабити селян на неосвоєні землі, пропонували їм так звані слободи - поселення, звільнені від сплати будь-яких повинностей і оброку на 15-30 років.

Боротьба за збереження культурної самобутності стала однією з основних тем в історії українців. Постійно перебуваючи під владою чужоземних держав, вони неодноразово зазнавали спроб асиміляції панівною культурою. В XVI ст. через сусідство православних українців з католиками-поляками між ними почалося гостре суперництво, яке перетворилось у релігійну і культурну війну.

З 1054 року існувала ідея воз'єднання католицької та православної церков. Чотири православних єпископи, керуючись і власними інтересами, і ідеєю об'єднання церков, порушили питання про унію з Римом. Це ще й, на їхню думку, мало б піднести престиж православного духовенства, а пра-вославна шляхта отримала б рівноправність в державних справах з католицькою. Укладена в м. Бересті унія (1596 р.) пересварила між собою її прибічників і противників, а також утворила третю церкву - уніатську або греко-католицьку. Суперечки не вщухали і після підписання даної унії: з'явилися полемічні писання Клірика Острозького, Івана Вишенського, навко-ло яких ще протягом кількох десятків років не припинялись суперечки між представниками обох таборів.

Занепад релігійний сприяв занепаду культурному. Проте у XVI ст. спостерігається відродження православ'я і культури, пов'язане з такими іменами як Костянтин Острозький, Іван Федоров, Юрій Слуцький, Андрій Курбський, Герасим Смотрицький та інші. На відміну від можновладних одинаків, виникають і групи міщан - братства, які мали такі організаційні

атрибути як внески, збори, вибори службовців, обшинні суди. Вони опіку-вались вдовами і сиротами своїх померлих членів, підтримували шпиталі, церкви, школи, друкарні. Торкаючись питання верховенства католицької церкви над православною, порушували проблеми верховенства польської нації над українською, полонізації української знаті.

Матеріал підготували подруга Світлана Підмогильна та друг Сергій Підмогильний, Тернопільський осередок